

утворюють діаспору. І тут, і там це призводить спочатку до зростання ентропії (хаосу) в системі, а потім – до рестабілізації вже на новому рівні та утворення нових системних зв'язків. Тобто, еміграція змінює не лише тих, хто покидає свою Батьківщину, а й тих, хто там залишається, а також соціум, який прийняв емігрантів.

Емігранти на чужині попадають у сферу дії «сильно незбалансованих зв'язків», оскільки в перший період життя в нових умовах не вони визначають характер нових соціальних зв'язків, а новий для них соціум задає основні параметри включення в систему. Однак, ця кризова ситуація стає імпульсом (і обов'язковою умовою) для прискореної самоорганізації жителів діаспори за двома основними напрямками (як будь-яка кризова, конфліктна ситуація згідно з теорією конфліктів Г. Зіммеля): вона підсилює внутрішні зміцнюючі зв'язки етнічної групи, що забезпечує її згуртованість, мобільність та самозбереження та, водночас, змушує інтенсивно інкорпоровуватися в нову для неї соціальну систему в якості автономної складової. Нова система і нова самоорганізація міняють «роль та зміст зв'язків». Міняються вірмени, що емігрували на наші землі, але й міняється і соціум, що їх прийняв.

Процес культурної ентосомаїдентифікації неможливо відокремити від релігійної етносамаїдентифікації (принаймні, до XVIII ст.). Адже саме релігійні настанови, приписи лежать в основі тих чи інших традицій, звичаїв, права (судочинства), саме вони формують певний тип світобачення та світовідчуття. Тому в діаспорі головним чинником збереження первинної етносамаїдентифікації стає релігія та національна Церква.

4. Держава – релігія – нація: взаємодія в українському суспільстві

Визначальною рисою сучасної світової спільноти є взаємозалежність народів і держав. Економічне, соціальне, культурне, релігійне, політичне буття кожної держави нині є невід'ємними структурними елементами єдиного світового устрою. Творення глобального інформаційного простору, викликане впровадженням загальносвітових стандартів в техніку і технології, поглибленням міжнародного поділу праці і кооперації виробництва, детермінує нові проблеми, зокрема такі, як глобальна екологічна безпека людства, небезпека ядерної війни та ін. Відтак світові процеси глобалізуються.

Водночас позірною є й інша тенденція - посилення устремлінь народів і націй до суверенітету, відновлення втрачених традицій, мови, культури, які стимулюють їх (народи) до розвитку й оновлення. Помітну, а інколи й провідну роль в реалізації як першої, так і другої тенденцій відіграє

релігійний чинник. Пояснення цього факту ймовірно криється в генетичному зв'язку релігійних й етнічних ідентичностей.

Українське суспільство поступово стає відкритим: відбувається індивідуалізація (приватизація) духовно-практичних його компонентів. Прикладом цього є й приватизація релігії. Як у політичних, так і в релігійних сферах пріоритетними є свобода вибору та принципи консенсусу. Але саме вони є умовами існування та ефективного функціонування демократичного державного режиму. В усіх сферах суспільного життя, в тому числі і в релігійній, колективні форми історичного розвитку, колективний історичний суб'єкт втрачає свої позиції й спостерігається активізація індивідуального суб'єкта (громадянина, віруючого тощо), особисті інтереси, цілі, потреби якого домінують над груповими, колективними

Сучасне українське суспільство являє собою нестабільну соціальну систему, яка щойно вийшла на шлях моделювання ринкової економіки і практичного втілення політичної демократії. За такої ситуації ситуації йому загрожує плутократія, яка викликає процеси трансформації і політики, і релігії в “професію”, “бізнес”, у засіб заробляння грошей, детермінує виродження первісного призначення і функціональності релігії і політики, що таїть в собі загрозу державній і національній безпеці та слугує умовою існування корупції, в яку можуть включатися вже не тільки політичні суб'єкти, а й релігійні агенти дії.

Таким чином, політика і релігія – важливі підсистеми українського суспільства, що перебувають у функціональних взаємозв'язках між собою та з іншими суспільними підсистемами і суспільством в цілому. Політика може зумовлювати релігійні зміни, концентровано виявлятися в релігії, але й остання справляє великий зворотній вплив на першу. Політичні ідеї можуть формулюватися у відповідь на потреби релігійної сфери суспільного життя.

Світ поступово “стискається”. Все частіше в ньому спостерігаються глобальні конфлікти, а завдяки сучасним засобам інформації і зв'язку усі дії держав миттєво стають предметом спостереження й оцінки світового співтовариства. В постіндустріальну епоху, після світових війн націоналістичні устремління поступово переносяться від воєнних дій на торговельні відносини. Тепер вирішального значення набувають питання економічної взаємодії й обміну ресурсами між країнами. І вже, подібно до релігійних чи політичних доктрин, цей аспект визначає стабільність чи дестабілізацію в тій чи іншій країні. Відтак і релігія не може обійти увагою економічний фактор.

Аналіз тенденцій суспільного буття взагалі і релігійного життя в сучасній Україні зокрема дав можливість дійти наступних висновків щодо перспектив і наслідків взаємодії релігії і політики: -Українське суспільство поступово ставатиме все більше відкритим. Відбуватиметься індивідуалізація (приватизація) духовно-практичних його компонентів і

релігії в тому числі. Як в політичній, так і в релігійній сфері пріоритетними залишатимуться свобода вибору і принцип консенсусу.

- ✓ Демократичний державний і суспільний курси розвитку України й надалі забезпечуватимуть її релігійне різно- і багатоманіття. Плюралістичність і мультикультуральність сучасного світу, з одного боку, уможливлуватимуть вільне співіснування різних релігійних традицій, а з іншого – детерминуватимуть зростання конкуренції, конфліктності, проявів нетерпимості в релігійному середовищі, урізноманітнення форм явної боротьби за нового послідовника своєї конфесії.
- ✓ Україна, як традиційно християнське суспільство з чіткими православною і греко-католицькою домінантами, все більше відчуватиме на собі вплив ісламського ареалу. На цьому тлі суспільство, ймовірно, стане більше відкритим до тих християнських церков, які апелюють передусім до збереження сімейних і моральних цінностей не лише на словах, а й у справах. Це викликатиме спротив провідних гравців у релігійному полі України (православних, греко-католиків, римо-католиків), які, щоб утримати і не втратити важелі суспільного впливу, все більше потребуватимуть політичного підживлення. Водночас, з метою свого утвердження і збереження вже завойованих позицій, їх опоненти також не зможуть залишатися поза сферою політики, яка провокуватиме дезінтеграційні процеси в конфесіях та релігійних течіях.
- ✓ Відтак, релігійні організації перейдуть від пасивної підтримки певних політичних сил у виборчих перегонах до активної участі у виборчому процесі шляхом делегування своїх кандидатів до політичних партій, блоків, створення релігійно-політичних рухів, партій тощо з метою реалізації своїх планів і забезпечення власних потреб та інтересів. Дія відцентрової сили, в свою чергу, надаватиме політичного забарвлення системі відносин в релігійному макро- і мікро- середовищах.

В умовах поглиблення кризових станів у сферах економіки, політики, права, культури тощо наростатимуть автократичні тенденції. Політична еліта змушена буде йти на союз з релігійною елітою, представники якої претендуватимуть на преференції в площині міжконфесійних і державно-церковних відносин. Відбуватиметься поступове злиття цих еліт, що детерминуватиме прояви ще більшої сакралізації політики і політизації релігійного життя. З іншого боку, політизація релігійного життя, за належних умов, підсилуватиме устремління до суверенітету, відновлення втрачених традицій, мови, культури, стимулюватиме українську націю до розвитку й оновлення. Релігійні спільноти змушені будуть зважати на елементи й особливості національного буття.

З огляду на те, що держава поступово перестає бути базовим інститутом політичної системи і політичної організації суспільства, адже глобалізаційні процеси спричинюють руйнацію основних її складників (власних території, населення, уряду, грошової одиниці тощо), релігійні спільноти намагатимуться все більше включатися у сферу політичного життя. І в процесі конкурентної боротьби за владу вони піддаватимуться впливу транснаціональних чи мультинаціональних корпорацій, дія яких спрямована на підрив значущості національної держави. Активніше на релігійному житті позначатиметься діяльність транснаціональних об'єднань: культурних, етнічних, релігійних рухів або течій. Ймовірно деякі релігійні організації України включаться у формування транснаціональних релігійно-політичних партій. Відтак, зрощення релігії з політикою демонструватиме новий рівень функціональності релігійної складової суспільства.

Глобалізаційні метаморфози і процеси сучасного плинного світу детермінують зміну уявлень про релігійні (етнорелігійні) системи, які перероджуються на якісно новій основі в релігійно-цивілізаційні системи. Початок нового тисячоліття ознаменувався новим контуром нової релігійної моделі – цивілізаційної. На задній план суспільного буття поступово відходять національно-етнічні і культурні його складові. Під впливом цих процесів якісно перетворюються інтернаціоналізовані відтворювальні цикли релігійної складової, яка в нових умовах демонструє новий рівень своєї функціональності зрощуючись з економікою і політикою. Відтак, світ знаходиться на порозі формування модифікованих організаційно-функціональних структур з чітко вираженою релігійною ознакою.

Водночас ці процеси спричинили велику концентрацію протиріч і напруг у тих регіонах світового співтовариства, де етнонаціональна, етнокультурна і етнорелігійна палітра найбільш яскрава. Таким чином, на рубежі століть була порушена рівновага в організації людської спільноти. Одним із чинників гармонізації її може бути релігія в її новому, модифікованому цивілізаційному варіанті. Найбільш активно намагаються перебрати на себе виконання функції суспільної гармонізації християнство та іслам, які є повною мірою цивілізаційно модифікованими релігійними системами (хоча в межах кожної з них і спостерігаються інтроверсивні тенденції й спрямування, які вносять певний дисбаланс у своїх межах).